

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2017 metai

2

LI

Vilnius 2018

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2017

2

Vilnius 2018

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2017

2

Vilnius 2018

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznaneje

Zigmantas KIAUPA

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Joachim TAUBER

Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

kas labiau rūpi lenkų mokslininkams. Neabejotina, jų indėlis į prūsistiką yra labai svarus ir, beveik nesant Prūsijos istorijos tyrimų Lietuvoje, labai reikalingas bei sveikintinas. Tačiau norint „ne vytis“ lenkų istoriografiją, o atsistoti šalia jos kaip pilnateisiams tyrinėtojams, reikia ugdyti ir telkti mokslinį potencialą, kuris aktyviai imtųsi analizuoti LDK ir Prūsų Lietuvos istoriją bendrame Baltijos regiono kontekste.

Dainius E l e r t a s
(Lietuvos jūrų muziejus)

Marius Š č a v i n s k a s
(Klaipėdos universitetas)

Marzena Liedke. **Rodzina magnacka w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku. Studium demograficzno-społeczne.** Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2016. 436 s. ISBN 978-83-64103-05-6

Šioje recenzijoje aptariama Lenkijos ir Lietuvos istorikų bendruomenėje gerai žinomos tyrinėtojos Marzenos Liedke analitinio sintetinio pobūdžio knyga yra daug metų trukusių didikų šeimos ankstyvaisiais naujaisiais amžiais demografinių tyrimų rezultatas. Anksčiau autorė daugiausia domėjosi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rusėnų kilmės bajorų bei didikų tautinės ir religinės savimonės XVI a. ir pirmojoje XVII a. pusėje klausimais. Ji ypač daug dėmesio skyrė LDK rusėnų bajorų perėjimo į reformatų tikėjimą bei katalikybę ir su tuo susijusių kultūrinės bei kalbinės polonizacijos procesų tyrimams¹.

Recenzuojamoje knygoje autorė bando atsakyti, kiek trukdavo Lietuvos didikų giminių santuokos bei kokios buvo jų prokreacijos galimybės. Ligšioliniai Lenkijoje vykdyti demografiniai senosios lenkų šeimos tyrimai daugiausia apėmė „žemesniuosius visuomenės sluoksnius“ (p. 11) – juos, kaip teisingai pastebėjo M. Liedke, kur kas lengviau tirti, nes egzistuoja statistiniai duomenys (bažnytinės metrikos ar gyventojų surašymų medžiaga).

¹ Svarbiausi autorės darbai: M. L i e d k e, *Od prawosławia do katolicyzmu. Ruscy możni i szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec wyznań reformowanych*, Białystok, 2003; *Akta synodów prowincjonalnych Jednoty Litewskiej 1626–1637*, oprac. M. Liedke, P. Guzowski, Warszawa, 2011.

Tad autorė, pasirinkdama tirti didikų šeimą, nusprendė užpildyti didžiulę spragą lenkiškoje istoriografijoje (p. 14).

Svarbiausias aptariamo darbo tikslas yra nurodyti pagrindinius demografinius rodiklius, sąlygojusius žmogaus (individo) gyvenimo ciklą (p. 15) bei jo funkcionavimą šeimos struktūroje. Buvo analizuojami pasirinktų devynių didikų giminių („Namų“), turėjusių savo dvarus LDK, duomenys². Be turėtos žemėvaldos Lietuvoje, autorė nurodė dar ir kitą kriterijų, pagal kurį tyrimui atrinktos giminės – tai aukšta padėtis visuomenėje, kurią jos turėjo išlaikyti per tris šimtus metų. Buvo pasitelktos tiek tos giminės, kurių padėtis visuomenėje per visą šį laiką buvo labai tvirta, tiek tos, kurių padėtis suprastėjo (giminės išmirė) arba iškilo iki didikų tiriamuoju laikotarpiu. Tirti 500 vyrų ir 384 moterys iš šių giminių: Radvilų, Chodkevičių, Oginskių, Sapiegų, Kiškų, Hlebavičių, Pociųjų, Tiškevičių, Pacų³. Gali kilti klausimas, kodėl į šiuos tyrimus nebuvo įtrauktos kitos panašią padėtį LDK užėmusios visuomenėje giminės, tokios kaip, pavyzdžiui, Zavišos.

Remdamasi surinkta medžiaga, autorė stengėsi nustatyti, kokio amžiaus vyrai ir moterys pirmą kartą tuokdavosi; kiek truko pirmosios ir vėlesnės santuokos; kiek vaikų buvo šeimoje; kiek metų gyveno pilnametystės sulaukę asmenys bei kokia buvo numatoma gyvenimo trukmė asmenų, sulaukusių tam tikro amžiaus. Ne mažiau svarbus tikslas, kurio siekė M. Liedke, – gautus duomenis palyginti su Vakarų Europos šalių, t. y. Anglijos, Prancūzijos, Vokietijos ar Portugalijos visuomenės grupių, kurių padėtis lygintina su Lietuvos ir Lenkijos didikų padėtimi, demografiniais rodikliais. Įžangoje autorė užsibrėžė dar vieną užduotį – gautus demografinius duomenis interpretuoti visuomeniniame kontekste (p. 15–16) – ypač parodyti strategijas, kuriomis vadovaudamiesi didikai kūrė šeimas, apibrėžti veiksnius, lėmusius šeimos funkcionavimo pabaigą, taip pat apibūdinti problemas, susijusias su našlyste.

M. Liedke darbo šaltinių bazę, be rankraštinųjų ir spausdintinių šaltinių, surinktų Lenkijos⁴ ir Lietuvos⁵ bibliotekose bei archyvuose, taip pat sudaro genealoginiai ir genealoginiai-heraldiniai darbai. Tyrimas pagrįstas labai kruopščiai surinkta temine literatūra, ypač giminių monografijomis ir pavienių asmenų biografijomis, daugiausiai iš Lenkijos biografinio žodyno (*Polski słownik biograficzny*). Remdamasi surinkta medžiaga, autorė

² Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ribose po Liublino unijos, žr. M. L i e d k e, *Rodzina magnacka w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku. Studium demograficzno-społeczne*, Białystok, 2016, s. 22.

³ Be anksčiau minėtų devynių didikų giminių atstovų, kartais tyrimui pasitelkiami ir dešimtosios – Ciechanoveckųjų giminės atstovai.

⁴ *Archiwum Główne Akt Dawnych* (toliau – AGAD) (fondai – Warszawskie archiwum radziwiłłowskie, Archiwum Radziwiłłów z Nieborowa, Archiwum Potockich z Łancuta), *Archiwum Państwowe w Krakowie*, Oddział na Wawelu (fondas – Archiwum młynowskie Chodkiewiczów), *Biblioteka ks. Czartoryskich w Krakowie*, *Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku*.

⁵ *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA).

sukūrė didžiulę „duomenų bazę“ (p. 22). Deja, skaitytojui nebuvo sudaryta galimybė su ja susipažinti, nors pati autorė tvirtina, jog tokia bazė yra būtina, norint išgilinti į pasirinktą problematiką⁶. Tyrinėtoja teigia, kad dalį rankraštinės medžiagos panaudojo „tik sporadiškai“ (p. 36), nes ji jau anksčiau naudota kituose tyrimuose⁷. Tad dirbdama su jau istoriografijoje naudota archyvine medžiaga, nusprendė pirmiausia remtis istoriografijos darbais, o ne pirminiais šaltiniais (p. 37). Šis faktas neturėtų stebinti, nes sprendžiant taip suformuluotą tyrimų problemą būtų sunku prasibrauti pro daugybę genealoginių duomenų, slypinčių šaltinių tankmėje.

Bibliografijos sąrašė yra ir korespondencijos. Vis dėlto sunku pasakyti, kokiais kriterijais vadovavosi autorė atrinkdama tyrimui laiškus. Pavyzdžiui, tyrinėdama Radvilų giminės pavyzdžius, M. Liedke panaudojo pirmosios Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės žmonos Uršulės Pranciškos iš Višnioveckių Radvilienės⁸ laiškus. Tuo tarpu Vyriausiam senujų aktų archyve Varšuvoje (*AGAD*) esančiame Radvilų archyvo fonde saugomi ir antrosios Vilniaus vaivados žmonos Onos iš Micelskių Radvilienės (pirmasis jos vyras buvo Leonas Radvila, Žuvelės giminaitis) laišakai (560 vienetų)⁹. „Antrosios Nesvyžiaus ponios“, kaip ji dar yra vadinama, korespondencija suteikia daug svarbios informacijos, taip pat ir genealoginės¹⁰. Tikėtina, kad tokios informacijos apie Sapiegas galima rasti laiškų rinkinyje, saugomame Lietuvos mokslų akademijoje Vrublevskių bibliotekoje Vilniuje (139 fonde – „Sapiegų korespondencija“).

Autorė taip pat atsisakė analizuoti metrikų knygas, argumentuodama, jog „duomenys apie didikų krikštus, vestuves ir laidotuves į šias knygas ne visada buvo įrašomi“ (p. 36), o surinkti tokią medžiagą yra sudėtinga, nes metrikų užrašai yra išbarstyti įvairiose vietose¹¹

⁶ Joje yra duomenų apie genealoginius faktus: gimimo data, pirmosios santuokos data, mirties data bei vaikų skaičius.

⁷ M. L i e d k e, *Rodzina magnacka...*, s. 36–37.

⁸ Bibliografijos sąrašė M. Liedke nurodė, jog iš Radvilų archyvo, esančio *AGAD*, IV skyriaus naudojosi tarp kitų ir signatūromis „657–600“. Tačiau reikia pabrėžti, jog Pranciškos Uršulės iš Višnioveckių Radvilienės laiškų signatūros yra nuo 657 iki 670. Sunku pasakyti, ar autorė omeny turėjo įrašą „657–670“ ar „657–700“, ar dar kokį nors kitą, žr. ten pat, p. 395.

⁹ *AGAD*, AR, IV dz., sygn. 612–621. Šią išvadą galime daryti dar ir dėl to, kad autorė savo darbe nė karto nepasinaudojo antrosios Žuvelės žmonos korespondencija, žr. ten pat, p. 216, 230, 234, 294, 304–305.

¹⁰ B. M a n y ś, Radości i troski Anny z Mycielskich Radziwiłłowej w listach do męża Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeński“, *Kobiece kręgi korespondencyjne w XVII–XIX wieku*, red. B. Popiołek, U. Kicińska, A. Słaby, Warszawa, 2016, s. 171–185; A. Jakuboszczak, B. M a n y ś, *Obraz małżeństwa Anny z Mycielskich i Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeński“ w listach „drugiej pani na Nieświeżu“ z lat 1754–1762, Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*, red. B. M a n y ś, M. Zwierzykowski, Poznań, 2016, s. 185–201; M. E. Kowalska, „Żona śliczna, poczciwa i wszelkich cnót pełna“, czyli historia życia Anny Ludwiki z Mycielskich u boku dwóch Radziwiłłów (Leona Michała, a po jego śmierci Michała Kazimierza „Rybeńko“), *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. M. Nagielski, K. Żojdź, Warszawa, 2017, s. 321–332.

¹¹ M. L i e d k e, *Rodzina magnacka...*, s. 36.

(p. 36). Aišku, kad metrikos yra išsibarsčiusios Lenkijos, Lietuvos, Ukrainos ar Baltarusijos bibliotekose ir archyvuose. Vis dėlto reikia turėti omeny, kad būtent jose yra saugomi ant atskirų lapų užrašyti liudijimai (pažymėjimai), vadinti *testimonium*, kuriuose būdavo fiksuojama informacija apie tai, kas, su kuo, kur, kada, kokiems liudininkams dalyvaujant, kokiam dvasininkui laiminant sudarė santuoką arba kas, kur, kada buvo pakrikštytas¹². Labai daug tokių XVII ir XVIII a. liudijimų galima rasti Vilniaus bažnyčių metrikų knygoose, kurios saugomos Lietuvos valstybės istorijos archyve¹³. Šie duomenys galėtų suteikti labai daug papildomos informacijos arba būtų naudingi tikrinant jau esančius mokslinėje apyvaroje duomenis. Klausimas, ar ši nepanaudota pirminių šaltinių medžiaga būtų kaip nors pakoregavusi statistinius duomenis, kurie recenzuojamoje knygoje turi esminę reikšmę, lieka neatsakytas.

Ne mažiau vertingos informacijos apie XVIII a. didikų atstovų gyvenimą galėjo suteikti XVIII a. laikraščių analizė¹⁴. Laikraščiuose esantys duomenys dažnai būna netikslūs ar net klaidinantys, juos būtina tikrinti, vis dėlto ten yra gana daug vertingų žinių apie vedybas, laimingą nėštumo pabaigą arba apie gimdymo komplikacijas, dėl kurių mirė motina (neretai nurodomas ir jos amžius) ir / arba vaikas, bet visų pirma yra pranešimų, informuojančių apie mirties datą bei jos aplinkybes.

Monografijos konstrukcija yra aiški. 436 puslapių knygoje, be įžangos, apibendrinimo, santrumpų paaiškinimo, diagramų (24) ir lentelių (12) sąrašo, bibliografijos, asmenvardžių rodyklės, santrumpos anglų kalba, yra septyni skyriai¹⁵, kuriuos galėtume sugrupuoti į tris esmines dalis. Pirmoje tokioje sąlyginėje dalyje nagrinėjami LDK didikų santuokos sudarymo bei šeimos sukūrimo teisiniai pagrindai, kuriuos lėmė, viena vertus, Romos katalikų ir unitų, stačiatikių ar protestantų Bažnyčių kanonų teisės normos, kita vertus, pasaulietinė teisė. Dėl šios darbo dalies norisi išsakyti keletą pastabų. Rašant apie normas, leidžiančias sudaryti santuoką Katalikų bažnyčioje po Tridento susirinkimo, reiktų atsižvelgti ir į vyskupijų, kurios veikė M. Liedke tyrimo apimtoje teritorijoje, sinodų sprendimus. Šie nutarimai svarbūs tuo, kad būtent juose įrašytos nuostatos ir buvo arčiausiai realiaame gyvenime taikytos praktikos. Vilniaus ir Lucko vyskupijų sinodų nu-

¹² B. Mańyś, *Uroczystości rodzinne w Wilnie w czasach Augusta III (1733–1763)*, Poznań, 2014, s. 44–81.

¹³ Tokie liudijimai yra, pavyzdžiui, Šv. Jonų bažnyčios metrikų knygoose 1700–1774 m., žr. *LVI A*, f. 604, ap. 10, b. 5, 6, 7, 8, 9.

¹⁴ *Kurier Polski; Kurier Litewski; Gazety Wileńskie; Gazeta Warszawska*; ir kiti.

¹⁵ I skyrius: *Podstawy prawne funkcjonowania rodziny magnackiej w Wielkim Księstwie Litewskim*, s. 53–92; II sk.: *Demografia rodziny magnackiej w Wielkim Księstwie Litewskim. Wybrane problemy*, s. 93–164; III sk.: *Demografia rodziny magnackiej w Wielkim Księstwie Litewskim na tle elit zachodnioeuropejskich*, s. 165–186; IV sk.: *Powstanie nowej rodziny magnackiej*, s. 187–256; V sk.: *Mężczyzna, kobieta i dziecko w rodzinie magnackiej – pozycja i role społeczne*, s. 257–290; VI sk.: *Rozpad rodziny magnackiej i jego konsekwencje*, s. 291–342; VII sk.: *Osoby samotne w rodzinie magnackiej w Wielkim Księstwie Litewskim*, s. 343–380.

tarimus apžvelgė ir paskelbė Jakubas Sawickis¹⁶. O rašant apie pirmosios komunijos priėmimo amžių, derėjo panaudoti Stanisława Hołodoko straipsnį, kuriame yra apibūdinta, kokie asmenys galėjo priimti šį sakramentą¹⁷.

Šiai darbo daliai galima priskirti ir antrąjį knygos skyrių, kuriame autorė nagrinėja pasirinktas didikų šeimos demografines problemas. Ji išanalizavo šiuos parametrus: pirmą kartą besituokiančių vyrų ir moterų amžių, santuokos trukmę – pirmosios bei vėlesnių, vaikų skaičių – tiek gimusių, tiek tų, kurie sulaukė pilnametystės, bei asmenų, sulaukusių pilnametystės, gyvenimo trukmę. Šiuos tyrimus autorė atliko itin kruopščiai. Tyrimai gerokai praplečia ir papildo žinias, pavyzdžiui, apie amžių, kurio sulaukę vyrai (perkopę per 27 metus) ir moterys (vidutiniškai 19-os metų) tuokdavosi pirmą kartą (p. 93–111). Reikia pabrėžti faktą, kad šie duomenys atspindi gyvenimo praktiką, o ne tuo metu veikusį teisinį reglamentavimą.

Antrajai sąlyginei šio darbo daliai galėtume priskirti trečiąjį knygos skyrių, skirtą LDK didikų šeimos demografijai. Čia Lietuvos didikų šeimos lyginamos su Vakarų Europos elitu. Reikia pabrėžti, jog tai pirmasis bandymas sugretinti ir palyginti ligšiolinius tyrimų rezultatus su istorikų, tyrinijančių Vakarų elito demografines problemas, duomenimis. Ypač įdomi šio skyriaus dalis, kurioje autorė savo tyrimų duomenis lygina su anglų ar portugalų tyrinėtojų duomenimis. Ji daro išvadą, kad tik pirmą kartą besituokiančių LDK didikų amžius buvo panašus į pirmą kartą besituokiančių Vakarų Europos aristokratų (p. 185). Kiti demografiniai parametrai gerokai skiriasi, o skirtumų priežastis, autorės manymu, lėmė, be kita ko, žemesni gyvenimo standartai, prastesnė medicina, o ypač – menkesnė akušerinė pagalba.

Trečiajai, paskutinei ir didžiausiai darbo daliai galėtume priskirti keturis skyrius (IV, V, VI, VII), kuriuose autorė nagrinėja klausimus, tiesiogiai susijusius su didikų šeimos sukūrimu, jos funkcionavimu bei iširimu (ir jo pasekmes). Autorė plačiai apžvelgė visuomeninį kontekstą, kuriuo remdamasi išanalizavo didikų vedybų strategijas, atsižvelgė į įvairius partnerio pasirinkimo kriterijus (tokius kaip amžius, kilmė, tikėjimas, ekonominė padėtis, politinė partnerio pozicija, jausmai, partnerės „skaistumas“ arba partnerės „paveldėjimas“). Autorė daro išvadą, kad šie kriterijai buvo panašūs į to meto Europai būdingus partnerių pasirinkimo modelius ir atitiko pasaulietinį šeimos modelį. Vertėtų tik pastebėti, kad šioje darbo dalyje panaudota nedaug pavyzdžių, apibūdinančių Sapiegas ar Pacus. Kai autorė imasi analizuoti konkrečius atvejus, jai trūksta tikslumo. Tai pastebime kad ir iš knygoje aptariamo Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės pavyzdžio. Rašydama apie Žuvelės „paveldėtą“ Oną Micelską (*Anna Ludwika z Mycielskich Radziwiłłowa*), ji pabrėžia tik vieną

¹⁶ J. S a w i c k i, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. 2: *Synody diecezji wileńskiej i ich statuty*, Warszawa, 1948; t. 3: *Synody diecezji luckiej i ich statuty*, Warszawa, 1949.

¹⁷ S. H o ł o d o k, *Komunia św. wiernych w diecezji wileńskiej XVI–XVIII wieku*, *Studia Teologiczne: Białystok, Drohiczyn, Łomża*, t. 2, 1984, s. 109–112.

veiksnių, nulėmusių apsisprendimą sudaryti šią santuoką. O juk jų buvo mažiausiai keli: pirma, Mykolas Kazimieras gerai pažinojo Micelskių šeimą¹⁸; antra – Oną ir jos pirmąjį vyrą Leoną Radvilą auklėjo ir lavino, taip pat ir literatūros srityje, Ona Pranciška iš Višnioveckių Radvilienė¹⁹, jau minėta pirmoji Žuvelės žmona; trečia – jaunai našlei (nors jau turinčiai gyvenimiškos patirties) po pirmojo vyro – Leono Radvilos mirties susidūrusiai su finansinėmis problemomis, vedybos su Mykolu Kazimieru Radvila Žuvele, didžiuoju etmonu ir Vilniaus vaivada, vienu turtingiausių tų laikų didikų, buvo galimybė ženkliai pagerinti savo turtinę padėtį ir svarbiausia garantavo geresnę ateitį jos keturiems vaikams iš pirmosios santuokos (o ne, kaip rašo Marzena Liedke, vienam sūnui, p. 230); ketvirta – dukros vedybomis su įtakingu didiku buvo suinteresuota ir Onos motina Veronika iš Konarževskių Micelska (*Weronika z Konarzewskich Mycielska*), kuriai labai rūpėjo pasilikti Žuvelės globos ir įtakos zonoje; penkta – Onos amžius bei faktas, jog ji turi vaikų, Mykolui Kazimierui Žuvelei buvo įrodymas ir garantas, kad ir jis pats galės dar tapti vaikų, ypač sūnų, tėvu; na ir galų gale Onos jausmai, kuriuos liudija kiekvienas jos rašytas laiškas Žuvelei. Šiame kontekste reikia pabrėžti, jog faktas, kad Ona ir prieš tai buvo Radvilos žmona, tėra viena iš daugelio priežasčių, nulėmusių Mykolo Kazimiero Žuvelės sprendimą pasirinkti Oną. Susidaro įspūdis, kad M. Liedke, nagrinėdama santuokos klausimus, žvelgia į juos iš vyriškosios perspektyvos. Tačiau sekant vakarietiška istoriografija vertėtų įvertinti ir moteriškąjį požiūrį, tokį populiarių šiuolaikiniuose tyrimuose.

Autorė apibūdino ir „vedybų rinkos“ modelį, kartu nurodydama apribojimus, su kuriais tekdavo susidurti renkantis atitinkamą kandidatą ar kandidatę į vyrus ar žmonas. Ji daro išvadą, kad ši rinka buvo „palyginus kukli“. Sunku sutikti su tokiu teiginiu, mat analizuojamų giminių atstovai sutuoktinius rinkosi ne tik LDK.

Penktajame darbo skyriuje autorė nepaprastai glaustai, tarsi „fotoreportaže“ apibūdino moters ir vyro vaidmenį didikų šeimoje. Ji perpasakoja tik tai, kas jau rašyta istoriografijoje. Atskirą šio skyriaus dalį autorė skyrė vaikams – apibūdino vaikystės ribas, aptarė kilmingų tėvų santykį su savo palikuoniais bei klausimus, susijusius su jų auklėjimu ir lavinimu.

Šeštame skyriuje autorė išanalizavo, koku būdu nutrukdavo santuoka. Ji ištyrė biologinių (vieno iš sutuoktinių mirtis) bei teisinių (santuokos paskelbimas negaliojančia, separacija) veiksmus. Atskirai aptarė, kokias pasekmes šeimai sukeldavo žmonos bei motinos mirtis, kokias – vyro bei tėvo mirtis, o kokias – vaiko mirtis. Būtina pabrėžti taip pat faktą, jog autorė apžvelgė ir šeimos iširimą sutuoktiniui pasirinkus dvasininko gyvenimą. Paskutinis (septintasis) šio darbo skyrius skirtas vyrų ir moterų apsisprendimui laikytis besąlygiško celibato.

¹⁸ Apie Žuvelės kontaktus su Motiejumi Mycelskiu (*Maciej Mycielski*) žr. *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1733–1763*, wyd. M. Zwierzykowski, Warszawa, 2015, s. 289, 294, 296–297.

¹⁹ B. J u d k o w i a k, *Franciszka Urszula Radziwillowa w poszukiwaniu własnego głosu. Propozycje interpretacyjne, dokumentacyjne i edytorskie*, Poznań, 2013, s. 57.

Nors autorė plačiai aptaria pasirinktą problematiką, vis dėlto reikia pabrėžti, kad būtent šioje darbo dalyje (IV–VII skyriuose) ji labai akivaizdžiai seka pirmtakų pastebėjimais. Gana dažnai, aptarinėdama įvairius klausimus, ji remiasi tais pačiais jau žinomais pavyzdžiais – ypač iš Radvilų.

Didelis darbas nuveiktas kruopščiai renkant literatūrą. Vis dėlto tai nereiškia, kad surinktos bibliografijos negalima dar išplėsti, ypač papildant lietuvių istorikų darbais, pavyzdžiui, Mindaugo Paknio knyga apie mirties kultūrą LDK XVI–XVII amžiuje²⁰. Buvo verta panaudoti ir Jolitos Sarcevičienės (autorė pasinaudojo tik vienu jos straipsniu), tyrinėjančios LDK gyventojų mentaliteto istoriją XVI–XVIII a., moters ir šeimos vaizdą proginėje XVI ir XVII a. literatūroje bei demografijos istoriją, darbus²¹. Iš kitų skelbtų tyrimų, ko gero, naudinga būtų buvusi ir Michelio Vovelle knyga, skirta mirties Vakarų civilizacijoje problemoms²².

Tam tikrų sunkumų skaitant darbą, ypač skyrius, skirtus tiksliai demografiniai analizei (II, III skyrius), sukelia skaičių gausa. Vis dėlto reikia pabrėžti, jog autorė bandė rasti išeitį ir dalį tyrimo rezultatų paskelbė diagramose bei lentelėse, prie kurių visada pridėti paaiškinantys ar papildantys komentarai.

Na, o didžioji problema yra ta, jog lentelėse nurodyti tie asmenys, kurie buvo nagrinėjami tyrime. Skaitytojui pateikti tik skaičiai: 500 vyrų ir 384 moterų, šie skaičiai toliau dar kinta, priklausomai nuo konkretaus analizuojamo demografinio parametro. Kas iš tam tikros konkrečios giminės buvo pasitelktas tyrime, sužinome tik skaitydami tekstą, iš jame nurodomų pavyzdžių. Visų šių asmenų sąrašas, ten, kur tai yra įmanoma, papildytas šiais duomenimis: gimimo data, pirmosios santuokos ir mirties data bei vaikų skaičius, būtų be galo naudingas tiek istorikui profesionalui, tiek ir mėgėjui. Panašia pagalbine priemone skaitytojui galėjo tapti genealoginiai medžiai, kurie gerokai palengvintų perprantant knygos turinį.

²⁰ M. Paknys, *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVII a.*, Vilnius, 2008.

²¹ M. Liedke naudojo: J. Sarcevičienė, *Kobieta, Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego. Analiza i obrazy*, Kraków, 2006. Žr. taip pat: monografiją – J. Sarcevičienė, *Lietuvos didikės XVI a. II p. – XVII a. I p. proginėje literatūroje: portretai ir įvaizdžiai*, Vilnius, 2005, 684 p.; bei kitus šios autorės straipsnius apie moterų ir šeimos istoriją LDK – J. Sarcevičienė, *Vyro ir žmonos santykių modelis XVI a. II p. – XVII a. I p. proginėje literatūroje LDK – patriarchatas ar partnerystė?*, *Kultūrų sankirtos*, sud. Z. Kiaupa ir kt., Vilnius, 2000, p. 189–215; „Krikštas – tai ne gimimas, o laidotuvės – tai ne mirtis“: parapijų metrikų knygos istorinės demografijos ir šeimos tyrimų kontekste, *Ministri historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai LDK tyrimuose*, sud. Z. Kiaupa, J. Sarcevičienė, Vilnius, 2013, p. 451–472; *A Vessel of Sins Full of Virtues: the Ideal Image of the Female in the Occasional Writings of the Grand Duchy of Lithuania in the Late 16th and Early 17th Centuries*, *Lithuanian Historical Studies*, vol. 6, 2001, p. 23–54; *Idealny model kobiety w literaturze okolicznościowej (na przykładzie „Krotkiego wypisania sprawy przy śmierci... Halzbiety z Szydłowca Radziwiłłowej“ Cypriana Bazylika)*, *Radziwiłłowie: obrazy literackie, biografie, świadectwa historyczne*, pod. red. K. Stępnika, Lublin, 2003, s. 61–68; ir kt.

²² M. Vovelle, *Śmierć w cywilizacji Zachodu. Od roku 1300 po współczesność*, Gdańsk, 2005.

Apibendrinant reikia pabrėžti, jog Marzenos Liedke knyga yra pirmasis bandymas apibūdinti LDK didikų šeimą. Darbas apima tiek demografinio pobūdžio tyrimus, suteikiančius daug naujos informacijos apie didikų šeimos bei ją sudariusių individų funkcionavimą, tiek ir jau gana žinomo visuomeninio konteksto, kuriame funkcionavo didikų šeima, apibūdinimą. Autorė bandė palyginti savo analizės išvadas su Vakarų Europos elito tyrimų duomenimis. Galima tvirtinti, jog užsibrėžtus tikslus autorei pavyko įgyvendinti. Nepaisant paminėtų nedidelių trūkumų, šia knyga verta susidomėti įvairių sričių specialistams ir, be jokios abejonės, ji paskatins tolesnes istoriografines diskusijas.

Bernadetta M a n y ś
(Poznanės Adomo Mickevičiaus universitetas)

Iš lenkų kalbos vertė Vaiva Grigaitienė

Antanas Ty l a. **Lietuviai ir Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 metais.** Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013. 190 p., iliustr., lentelės. ISBN 978-609-8039-35-1

Aptariamas darbas iš esmės yra studija, papildyta originaliomis iliustracijomis (nuotraukomis, dokumentų faksimilėmis), diagramomis ir lentelėmis. Beveik pusę knygos sudaro „Priedai“, kur publikuojamas ir autoriaus kruopščiai parengtas „Iš Lietuvos kilusių Tartu universiteto studentų 1802–1918 m. sąrašas“ (p. 93–184).

Knygos tema labai aktuali ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos istoriografijos diskursui. Tiriama modernių tautų formavimasi bei vystymasi, neįmanoma jo pažinti ir suvokti neįsigilinus į inteligentijos vaidmenį šiame procese. Šia prasme studija aktuali pirmiausia Lietuvos istoriografijai bei nūdienos lietuviškosios tapatybės formavimuisi. Kita vertus, tai tam tikra žinia Lenkijos istoriografijai, kuri iš esmės linkusi savintis XIX a. istorijos procesus, vykusius buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, įvardydamą juos kaip „Lenkijos“ ir „lenkų“. Taip yra ir aiškinantis Dorpato (Tartu) universiteto bei studentų veiklą¹.

¹ Žiūrėti pvz.: M. W i e r z c h o w s k i, *Z dziejów polskich organizacji spiskowych w zaborze rosyjskim (1837–1841)*, *Przegląd historyczny*, r. 52, 1961, z. 1, s. 23–42; A. K a m i ń s k i, *Polskie związki młodzieży (1831–1848)*, Warszawa, 1968; A. J a n i c k i, *Studenci polscy na uniwersytecie w Dorpacie, Uniwersytet w Tartu a Polacy. Rola dorpatczyków w polskiej nauce, kulturze i polityce XIX i XX wieku*, red. S. G. Isakow i J. Lewandowski, Lublin, 1999; Z. M. B e d n a r s k i, *Polacy na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Dorpackiego*